

Jan Szambelańczyk, Mariusz Mielnik

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu

EFEKTYWNOŚĆ BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH W POLSCE JAKO DETERMINANTA ICH KONKURENCYJNOŚCI

1. Wstęp

Od początku transformacji systemowej polski sektor bankowy podlega głębokim przeobrażeniom – w niemal wszystkich aspektach. Przemianom tym podlegają także banki spółdzielcze, które w Polsce mają dłuższą tradycję funkcjonowania niż działające banki komercyjne. W praktyce ta długa tradycja funkcjonowania wykorzystywana jest jako aksjologiczne uzasadnienie misji banków spółdzielczych do uzyskiwania uprzywilejowanej pozycji regulacyjnej, tę specyficzną misję uwzględniającej. Jednocześnie urynnowienie gospodarki w Polsce po 1989 r. nie pozostało bez wpływu na praktykę działania banków spółdzielczych, w tym także na poddanie tych instytucji kredytowych walce konkurencyjnej z różnorodnymi konsekwencjami, obejmującymi zarówno sukcesy ekonomiczne, umocnienie pozycji rynkowej, jak i porażki skutkujące upadłościami, likwidacjami czy przejęciami sanacyjnymi. Praktyka ta poddana została także regułom regulacyjnym krajowym i zagranicznym, a zwłaszcza konsekwencjom układu stowarzyszeniowego z UE i wymogom dyrektyw bankowych.

Rozwiązaniem budzącym największe kontrowersje jest sukcesywne – acz obli-gatoryjne – osiąganie tzw. progów kapitałowych przez banki spółdzielcze w terminach przewidzianych w regulacjach. Poza mechanizmami rynkowymi to właśnie progi kapitałowe silnie zintensyfikowały procesy konsolidacyjne.

Stymulowaniu procesów konsolidacyjnych przez regulatorów towarzyszyło oczekiwanie wyższej efektywności, wynikającej z racjonalizacji struktur organizacyjnych i ponoszonych nakładów na konsolidację. Argumentem w dyskusji o kosztach i korzyściach konsolidacji były stosunkowo często spodziewane korzyści skali. W projekcjach, a nawet w ocenach procesów konsolidacyjnych współwystępowały nietożsame oceny, formułowane głównie na gruncie eksperckim, bez pogłę-bionych analiz empirycznych.

Prezentowane opracowanie analizuje procesy konsolidacyjne banków spółdzielczych w Polsce w latach 1997-2003 przez pryzmat kryteriów efektywnościowych, zastosowanych do analizy danych sprawozdawczych z tego okresu. Analizy prowadzone są z perspektywy efektywności jako jednego z podstawowych czynników konkurencyjności banku na rynku usług finansowych.

Konkurencja to proces, w którym uczestnicy rynku, dążąc do realizacji swych interesów, przedstawiają oferty korzystniejsze od innych ze względu na takie czynniki, jak: cena, jakość, warunki dostawy lub inne mające wpływ na podjęcie decyzji o zawarciu transakcji. Innymi słowy, z konkurencyjnością ściśle związana jest zdolność do przystosowania i rozwoju oraz wykorzystania silnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń jako wyzwań sprzyjających rozwojowi. W przyjętej perspektywie badawczej „konkurencyjność” ma kluczowe znaczenie dla przyszłości podmiotów działających na rynku, a w zakresie podmiotowym dotyczy banków spółdzielczych w Polsce, których przetrwanie, a zwłaszcza rozwój determinowany będzie poprawą efektywności wykorzystania zasobów materialnych i niematerialnych. Wynika to z praw ekonomii, zgodnie z którymi marnotrawienie zasobów pogarsza co najmniej jeden z czynników wpływających na podejmowanie decyzji o zawarciu transakcji, co powoduje, że podmiot staje się mniej konkurencyjny względem pozostałych uczestników rynku. Natomiast zmniejszanie marnotrawstwa zmniejsza „kosztochłonność” rozumianą jako „zasobochłonność” działalności i umożliwia poprawę konkurencyjności. Niezależnie od specyfiki misji dotyczy to także każdego banku spółdzielczego działającego na rynku.

2. Metodyka badań

Badania przeprowadzono dla 599 z 600 banków spółdzielczych (bs-ów) działających w końcu 2003 r. w Polsce. Bazę empiryczną stanowią dane sprawozdawcze banków spółdzielczych z lat 1997-2003. Warto zwrócić uwagę na dwie cechy badanej populacji. Pierwsza dotyczy tego, że analizowana populacja obejmuje – z wyjątkiem jednego – wszystkie banki spółdzielcze działające w Polsce 31 grudnia 2003 r. Druga podkreśla, że wykorzystana baza danych obejmuje informacje o bankach spółdzielczych, które zostały przejęte w analizowanym okresie przez te, które pozostawały na rynku w końcu okresu analizy. Innymi słowy, badana populacja odzwierciedla znacznie szerszą populację bs-ów, które sukcesywnie były przejmowane w latach 1997-2003, natomiast nie dotyczy banków upadłych lub przejętych przez banki komercyjne.

Ocenę wyników działalności poszczególnych banków przeprowadzono na dwa sposoby. Pierwszy, dominujący zwłaszcza w ujęciach nadzorczych, to analiza prostych wskaźników finansowych (*ROA*, *ROE*, *EPS*, *C/I*, *C/TA*, wskaźniki marży itp.). Drugi, częściej stosowany w badaniach naukowych, to miary oparte na mikroekonomicznej definicji efektywności.

Wskaźniki finansowe, ze względu na ich popularny i powszechny niemal charakter stosowania, nie wymagają wyjaśnienia, natomiast miary efektywności ekonomicznej zostaną skrótowo przedstawione. Ponadto w sposób bardzo syntetyczny zostanie przedstawiona metoda szacowania efektywności w ujęciu mikroekonomicznym, którą posłużono się do szacowania miar efektywności bs-ów.

W opracowaniu prezentowane są średnie osiągnięcia (wskaźniki finansowe) oraz średnia efektywność mikroekonomiczna banków spółdzielczych w Polsce:

- w poszczególnych latach,
- z uwzględnieniem łążeń (badano różnice średnich wartości wskaźników i miar pomiędzy bankami „przejmującymi”, tj. takimi, które w latach 1997-2003 łączyły się z innym bs-em lub przejmowały inny bank spółdzielczy, a „samodzielnymi”, tj. takimi, które bezpośrednio nie uczestniczyły w procesie konsolidacji,
- w stosunku do grup rówieśniczych, czyli grup banków spółdzielczych wyodrębnionych ze względu na przedziały wielkości banków mierzonych ich sumą aktywów¹.

Wyniki badań osiągnięć i efektywności, jakie banki spółdzielcze w Polsce uzyskały w latach od 1997 do 2003, prezentowane są kolejno, z uwzględnieniem przedstawionych podziałów analizowanej zbiorowości.

Mikroekonomiczne podejście do analizy działalności podmiotu gospodarującego pozwala na określenie efektywności procesu produkcji. Banki z mikroekonomicznego punktu widzenia są podmiotami gospodarującymi, które w procesie produkcji transformują określone nakłady w określone efekty. Do szacowania efektywności gospodarowania potrzebna jest odpowiednia miara. Praktyczne podejście do zdefiniowania efektywności, coraz popularniejsze w teorii i praktyce, przedstawił M.J. Farrell (1957), który zaproponował, aby efektywność danego podmiotu składała się z dwóch komponentów:

- **efektywności technicznej**, tj. zdolności podmiotu do minimalizacji nakładów przy danym zbiorze efektów (orientacja na nakłady) oraz
- **efektywności alokacyjnej**, tj. zdolności podmiotu do wyboru poszczególnych nakładów w optymalnej proporcji, z uwzględnieniem ich ceny jako kosztów (wariant minimalizacja kosztów).

Kombinacja powyższych miar pozwala na określenie trzeciej miary efektywności, nazywanej **efektywnością ogólną**, wykorzystywaną w ujęciach mikroekonomicznych². Do wyznaczenia tych miar Farrell przewidywał zastosowanie metod **parametrycznych** lub **nieparametrycznych**.

¹ Podział banków spółdzielczych został przeprowadzony według zasad, jakie przyjmuje GINB w definicji grup rówieśniczych z roku 2004.

² W terminologii użytej przez Farrella efektywność cenowa (*price efficiency*) odpowiada obecnie stosowanemu pojęciu efektywność alokacyjna (*allocative efficiency*), natomiast w miejsce efektywności ogólnej (*overall efficiency*) używa się określeń: efektywność ekonomiczna (*economic efficiency*) oraz x-efektywność (*x-efficiency*).

Typową metodą nieparametryczną stosowaną do szacowania efektywności w ujęciu Farrella jest metoda DEA (Data Envelopment Analysis), autorstwa zespołu Charnes–Cooper–Rhodes³. Metodę tę wykorzystano w niniejszym opracowaniu do analizy efektywności banków spółdzielczych w Polsce. Zaletą metody DEA jest m.in. to, że umożliwia analizę wielu nakładów i wielu efektów działalności podmiotu. Ponadto jako metoda nieparametryczna nie wymaga żadnych założeń dotyczących funkcji produkcji lub kosztów, które w praktyce nie są znane. Wykorzystanie metody DEA do szacowania miar efektywności pozwala na ocenę działalności banku spółdzielczego przez pryzmat różnych celów⁴. Najczęściej stosowane rozwiązania w szacowaniu efektywności za pomocą metody DEA (wynikające z odpowiedniej specyfikacji programowania liniowego) zamieszczono w tab. 1.

Tabela 1. Charakterystyka i specyfikacja miar efektywności według koncepcji Farrella

Wyszczególnienie	Efektywność		Orientacja miary	
	miara podstawowa	miary pomocnicze	na nakłady	na efekty
Minimalizacja kosztów	OE	TE, AE	tak	nie
Maksymalizacja dochodów	OE	TE, AE	nie	tak
Minimalizacja nakładów	TE		tak	nie
Maksymalizacja efektów	TE		nie	tak

OE – efektywność ogólna, TE – efektywność techniczna, AE – efektywność alokacyjna

Źródło: [Farrell 1957].

Dla łatwiejszego zrozumienia sensu metody i interpretacji wyników można wskazać, że DEA polega na:

- wyszukaniu ze zbioru podmiotów, dla których wyznaczana jest efektywność, najlepszych podmiotów w tym zbiorze, które następnie są traktowane jako podstawa odniesienia (tym samym wyznaczają one granicę możliwości, tzw. obwiednię), a następnie:
- oszacowaniu dystansu, jaki dzieli pozostałe podmioty (z tego zbioru) od wyznaczonej wcześniej granicy możliwości.

Ocena działalności banku w ujęciu mikroekonomicznym wymaga m.in. określenia modelu działalności banku. W literaturze przedmiotu do wyznaczania efektywności stosuje się głównie dwa podejścia: pośrednika i producenta. Model pośrednika jest najczęściej stosowany w analizach instytucji finansowych czy też

³ Stałe efekty skali (CCR) [Charnes, Cooper, Rhoades 1978]; zmienne efekty skali (BCC) [Banker, Charnes, Cooper 1984].

⁴ Jeżeli zostanie określony model, gdzie nakładami będą zasoby ludzkie, a efektami np. liczba udzielonych kredytów oraz wolumen pozyskanych depozytów, to korzystając z metody DEA można wyznaczyć miary efektywności w reżimie minimalizacji nakładów, przez pryzmat efektywności działalności operacyjnej personelu.

kredytowych i odzwierciedla pośredniczenie pomiędzy klientami posiadającymi nadwyżki kapitałowe a podmiotami potrzebującymi kapitału (stąd nazwa modelu). Drugi model częściej stosowany jest w analizach efektywności jednostek operacyjnych banków, gdzie oceniana jest transformacja nakładów, w postaci pracy ludzkiej czy wyposażenia, w efekty takie, jak liczba transakcji depozytowych, kredytowych, rozliczeniowych oraz innych transakcji. Takie podejście pozwala na pominięcie cen produktów bankowych, na które poszczególne jednostki operacyjne banku nie mają większego wpływu.

W prezentowanych analizach efektywności bs-ów badaniu poddano dwa rodzaje działalności:

- działalność komercyjną (korzystając z modeli pośrednika i menedżera),
- działalność spółdzielczą (korzystając z modeli interesariusza i udziałowca).

W tabeli 2 przedstawiono składowe zastosowanych modeli, na podstawie których wyznaczano efektywność bs-ów w Polsce.

Tabela 2. Modele opisujące działalność banków

Elementy modelu	Model			
	pośrednika	menedżera	interesariusza	udziałowca
Nakłady	– zatrudnienie – depozyty	– koszty odsetkowe – koszty nieodsetkowe	– koszty operacyjne – zatrudnienie	– koszty operacyjne – zatrudnienie
Efekty	– kredyty + pożyczki – pozostałe aktywa dochodowe	– przychody odsetkowe – przychody nieodsetkowe	– dywersyfikacja portfela depozytowego i kredytowego ^a – indeks ceny depozytu ^b – indeks ceny kredytu ^c – wolumen należności – wolumen zobowiązań	– indeks ceny kredytu – indeks ceny depozytu – wolumen należności – wolumen zobowiązań – dywidenda + + darowizny

^a Dotyczy indeksu odzwierciedlającego różnorodność kredytową lub depozytową w postaci: $-\ln \sum s_i^2$; gdzie s_i jest udziałem i -tej wielkości w sumie kredytów i depozytów.

^b Indeks cena depozytu powstaje jako relacja wartości odsetek od depozytów do wartości depozytów.

^c Indeks cena kredytu powstaje jako odwrotność relacji wartość odsetek od kredytów do wartości kredytów.

Źródło: opracowanie własne.

Na potrzeby analizy wyróżnionych aspektów działalności banków spółdzielczych w Polsce wykorzystano cztery różne miary efektywności. Szacowana miara efektywności w modelu pośrednika (efektywność ogólna) pozwala na ocenę instytucji kredytowych w świetle minimalizacji kosztów działalności. W modelu mene-

dżera szacowano efektywność techniczną przy założeniu minimalizacji nakładów. Innymi słowy, w tym modelu zakłada się, że menedżerowie mają wpływ na koszty odsetkowe kształtowane przez dwie wielkości: stopę procentową i wolumen pozyskanych środków, które pochodzą z dwóch źródeł – depozytów oraz środków pozyskiwanych z rynku międzybankowego. W rzeczywistości bank może regulować powyższe tylko w ograniczonym zakresie, ale generalnie relacją kosztów i przychodów (tutaj określaną jako marża⁵) może i powinien zarządzać, dobierając właściwie rozmiary działalności depozytowej i kredytowej. Efektywność techniczną w ujęciu menedżera można interpretować jako stopień optymalności (poziom osiągnięcia wartości optymalnych) zarządzania marżą w bankach.

Kolejne dwa modele: interesariusza oraz udziałowca, opisują działalność spółdzielczą banków. W przypadku banków spółdzielczych uznaje się, że podejście pośrednika jest niewystarczające w analizach efektywności, gdyż nie uwzględnia specyfiki celów działalności spółdzielni.

Tabela 3. Szacowane miary efektywności w poszczególnych modelach

Ujęcie (model)	Miara	
	efektywność ogólna OE	efektywność techniczna TE
Pośrednika	x	
Menedżera		x
Interesariusza		x
Udziałowca		x

Źródło: opracowanie własne.

Efektami działalności banku spółdzielczego w podejściu interesariusza określono komponenty korzyści⁶, jakich mogą oczekiwać interesariusze, deponując lub pożyczając pieniądze w danej spółdzielni kredytowej. Indeksy: cena kredytu oraz cena depozytu, są wielkościami wyrażającymi korzyści interesariusza z tytułu odpowiednio wysokich odsetek od depozytów oraz odpowiednio niskich – od kredytów. Różnorodność kredytowa oraz depozytowa są miarami reprezentującymi zakres oferty usług dostarczanych interesariuszom. Natomiast liczby usług depozytowych i kredytowych, których ekwiwalentem są odpowiednie stany bilansowe, wskazują na zakres dostępności usług.

Miarę efektywności (technicznej) należy interpretować, zadając pytanie: jak skutecznie wykorzystywane są nakłady w zaspokajaniu korzyści interesariuszy spółdzielni. Pytanie to można sprowadzić do kwestii: w jakim stopniu realizowana jest misja banku spółdzielczego.

⁵ Pojęcie marża określane jest przez NBP jako relacja wyniku z odsetek do średnich aktywów pomniejszonych o odsetki zapadłe od należności zagrożonych. Tutaj użyto pojęcia w znaczeniu relacji pomiędzy kosztami i przychodami powstałymi z tytułu zapłaconych/otrzymanych odsetek oraz prowizji.

⁶ Analizowane są wyłącznie korzyści w postaci ilościowej.

Do oceny działalności spółdzielczej banków spółdzielczych w Polsce powyższy model jest niewystarczający. W polskich bankach spółdzielczych z usług bankowych klienci mogą korzystać niezależnie od członkostwa (tzw. spółdzielnia otwarta). W modelu interesariusza korzyści adresowane są do wszystkich klientów banku, co w przypadku spółdzielni otwartej powoduje, że nie są rozróżniane korzyści płynące z członkostwa spółdzielni. Oznacza to brak możliwości oceny stopnia zaspokajania potrzeb lub stopnia dostarczania korzyści udziałowcom banku. Dlatego w tych analizach wprowadzono drugi model oceny działalności spółdzielni (nazwany modelem udziałowca), który odzwierciedla bezpośrednio i pośrednio korzyści właścicielskie oraz inne adresowane do klientów niebędących udziałowcami.

Ocenę efektywności bs-ów w ujęciu mikroekonomicznym według modeli działalności przeprowadzono, zakładając, że efektywność można określać jako miarę racjonalności działalności – realizacji konkretnych celów firmy. Oznacza to, że podmiot osiągający maksimum efektywności działa optymalnie i realizuje cele działalności w taki sposób, że lepszy wynik jest niemożliwy. Zakładając, że działalność podmiotu odlegająca od optimum jest konsekwencją pewnych trudności w osiągnięciu celu, można twierdzić, że nieefektywność, określająca poziom marnotrawstwa, jest miarą trudności. Przy tym założeniu, zestawiając jednocześnie wyniki szacowania efektywności dla różnych aspektów działalności, otrzymano informację, jaki rodzaj działalności łatwiej lub trudniej realizować bankom spółdzielczym w Polsce.

3. Osiągnięcia banków spółdzielczych w latach 1997-2003 według *ROA*, *C/I* i *C/I A*

***ROA* badanych 599 banków**

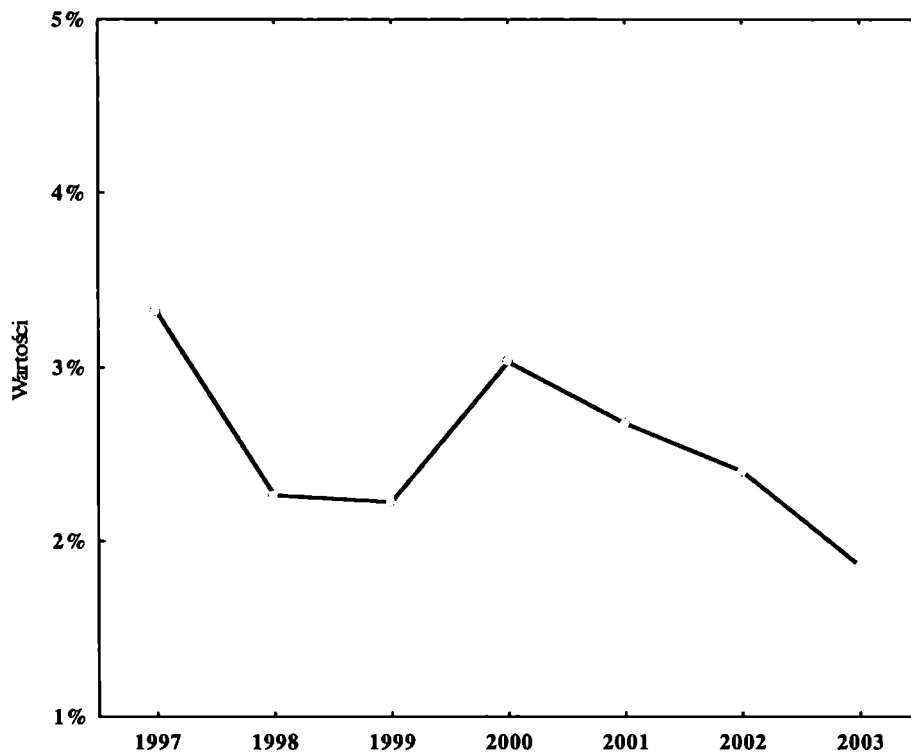
Wskaźnik *ROA* jest szczególnie ważny dla spółdzielczości bankowej. Biorąc pod uwagę brak rynku kapitałowego spółdzielni, co wynika z konstytucji prawnej spółdzielni, najistotniejszym, a zarazem najpewniejszym źródłem kapitałów jest wynik (lub inaczej nadwyżka bilansowa), toteż poziom wskaźnika zwrotu z aktywów niesie cenną informację zarówno dla zarządzających bankiem, jak i dla nadzoru.

W latach 1997-2003 wyniki 599 bs-ów wskazują na spadek średniej wartości *ROA*.

Średnie wartości *ROA*, prezentowane na rys. 1, różnią się nieco od wartości publikowanych przez Komisję Nadzoru Bankowego, głównie z uwagi na sposób wyznaczania tych wielkości. W naszym badaniu w mianowniku ujęto wartość aktywów na koniec roku, a liczba podmiotów analizy w okresie badania jest stała.

***ROA* badanych 599 banków w procesie konsolidacji**

Różnice średnich wartości *ROA* w podziale na banki samodzielne oraz przejmujące prezentuje rys. 2. Różnica poziomu krzywych odpowiada różnicom średnich wartości *ROA* w poszczególnych latach.

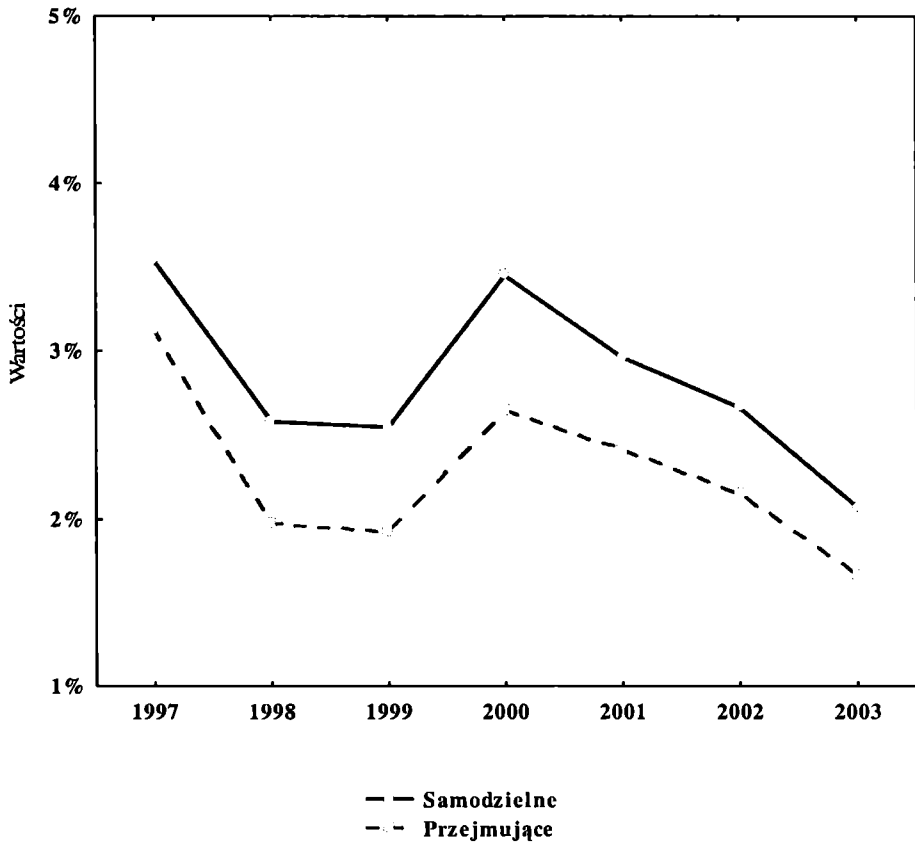
Rys. 1. Średnie *ROA* banków spółdzielczych w latach 1997-2003

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy statystycznej wynika, że różnice wartości średnich są istotne, co skłania do wniosku, że samodzielne banki spółdzielcze w badanym okresie osiągały lepsze wskaźniki *ROA*.

Rysunki 3 i 4 prezentują średnie wartości *ROA*, uzyskane przez banki spółdzielcze w grupach rówieśniczych. Grupę oznaczoną gr79 tworzą bs-y najmniejsze, posiadające sumę bilansową poniżej 10 mln zł, natomiast grupę gr63 tworzą największe banki, z sumą powyżej 200 mln zł.

Przebiegi krzywych na rysunkach 3 i 4 wskazują, że w latach 1997-2003 w polskiej spółdzielczości bankowej można wyróżnić dwa okresy: lata 1997-1999 oraz 2000-2003. W pierwszym okresie banki o różnej wielkości aktywów nie wykazują istotnych różnic średniej wartości *ROA*. Natomiast w okresie drugim obserwuje się istotne różnice między małymi a dużymi bankami ze względu na średnie wartości *ROA*.

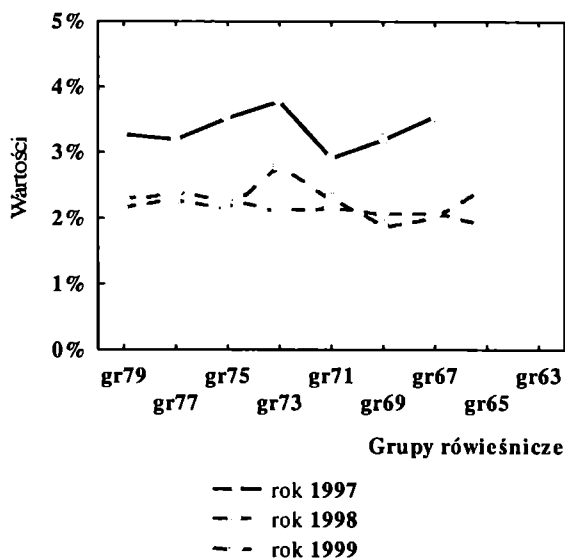
Rys. 2. Średnie ROA samodzielnych i przejmujących banków spółdzielczych w latach 1997-2003

Źródło: opracowanie własne.

Uwzględniając sens interpretacyjny *ROA*, wyniki wskazują większą zdolność małych bs-ów do generowania nadwyżki, co pod warunkiem jej zatrzymania daje im szanse do zwiększenia funduszy własnych.

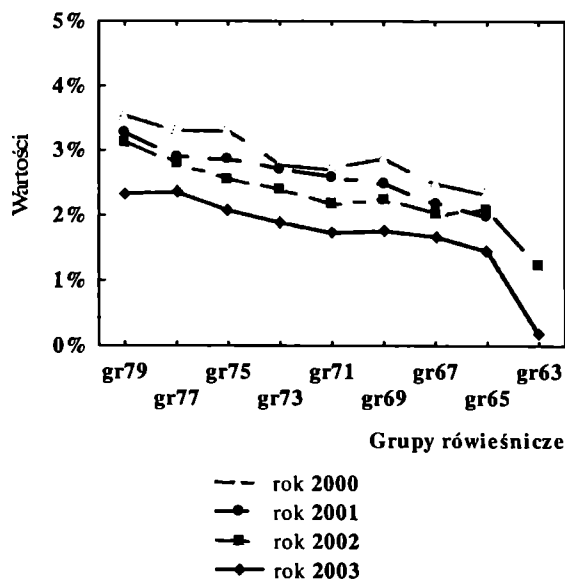
Ostatnim aspektem analizy *ROA* jest sprawdzenie, jak kształtują się poziomy tej miary w podziale na banki samodzielne i przejmujące w grupach rówieśniczych (rys. 5).

Analiza średnich wartości *ROA* według grup rówieśniczych wskazuje, że od roku 2002 stwierdzona wcześniej przewaga banków samodzielnych nad przejmującymi maleje, co może oznaczać, że zanikają ujawnione różnice z pierwszych lat po konsolidacji.

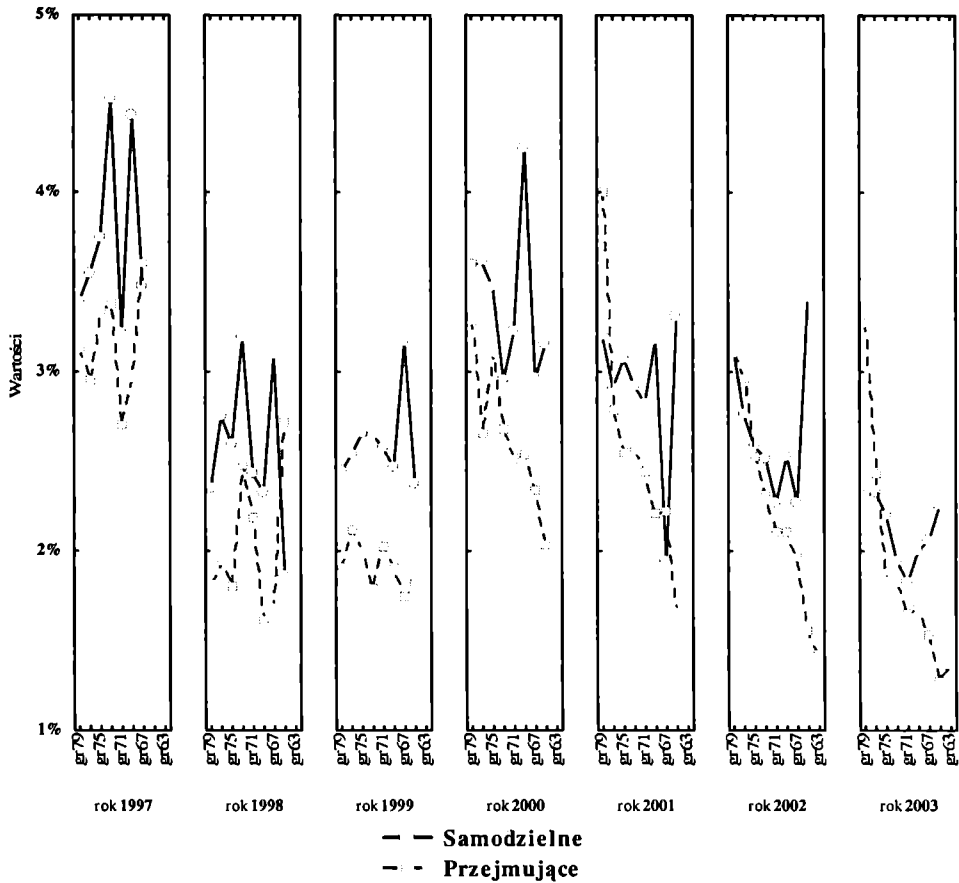
Rys. 3. Średnie ROA banków spółdzielczych według grup rówieśniczych w latach 1997-1999

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 4. Średnie ROA banków spółdzielczych według grup rówieśniczych w latach 2000-2003

Źródło: opracowanie własne.

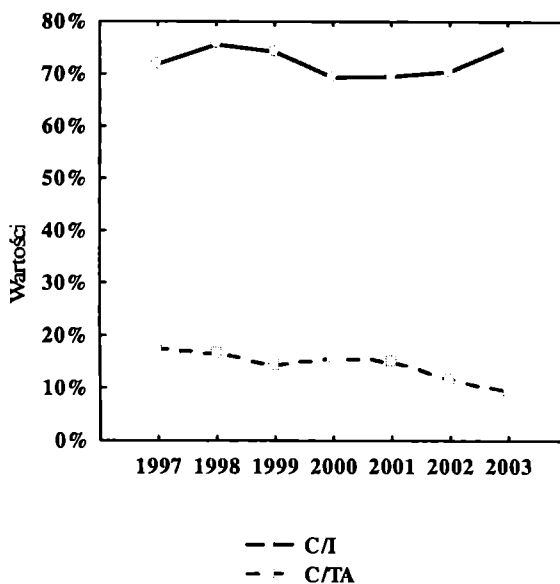
Rys. 5. Średnie ROA banków spółdzielczych samodzielnych i przejmujących według grup rówieśniczych w latach 1997-2003

Źródło: opracowanie własne.

Banki spółdzielcze w procesie racjonalizacji kosztów, wskaźniki *CII* i *CITA*

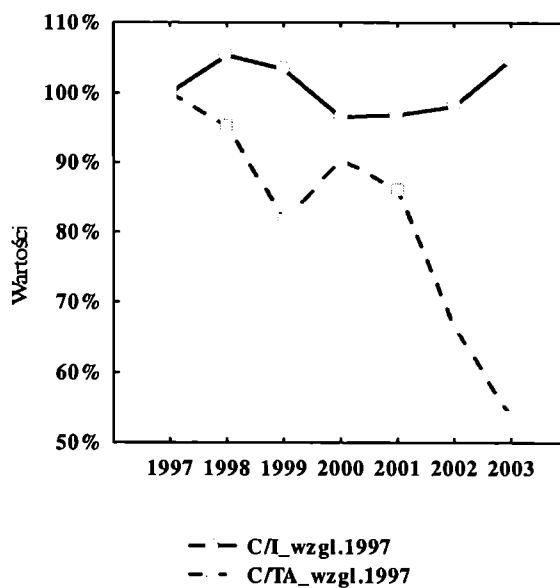
Kolejny wskaźnik, którym analizowano stan spółdzielczości bankowej w Polsce, należy do grupy wskaźników kosztowych. KNB w Polsce posługuje się zwykle wskaźnikiem *CII* (koszty do przychodów), natomiast w opracowaniach zagranicznych częściej spotyka się *CITA* (koszty do aktywów ogółem).

Na rysunkach 6 i 7 zaprezentowano kształtowanie się obu wskaźników w okresie badania. Rysunek 6 ilustruje wartości bezwzględne obu wskaźników, natomiast rys. 7 skonstruowano, przyjmując wartości obu wskaźników w 1997 r. jako 100.

Rys. 6. Wartości średnie wskaźników *C/I* oraz *C/TA* banków spółdzielczych w Polsce w latach 1997-2003

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 7. Względne wartości średnich wskaźników *C/I* oraz *C/TA* banków spółdzielczych w Polsce w latach 1997-2003 odniesionych do wartości z roku 1997

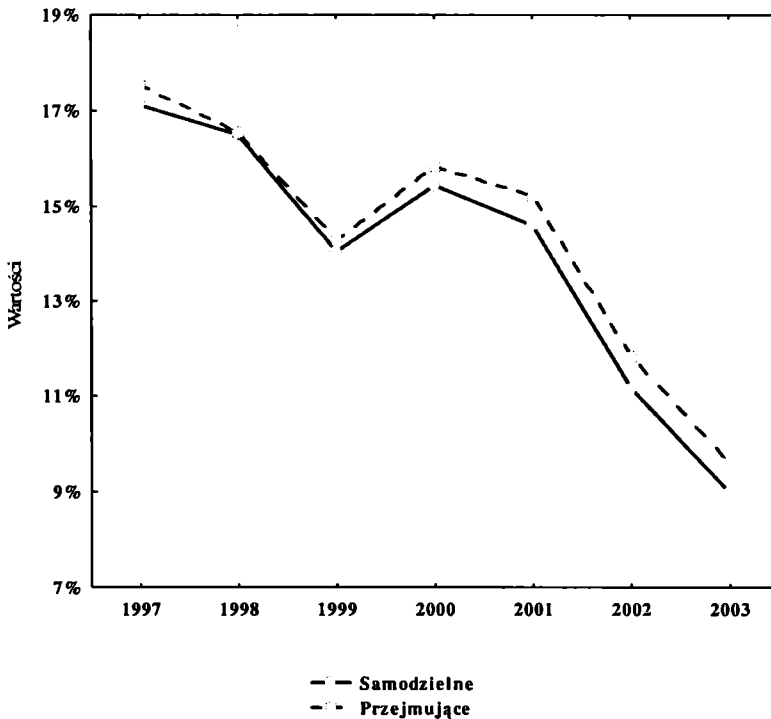
Źródło: opracowanie własne.

Z rysunków 6 i 7 wynika, że zmiany średnich wartości C/I w badanych latach, w obu ujęciach nie różnią się zasadniczo. Może to wskazywać na brak poprawy efektywności kosztowej w bankach. Natomiast analiza wskaźników C/TA , w obu ujęciach wskazuje na istotną poprawę tego typu osiągnięć kosztowych (w okresie 7 lat koszty zmniejszyły się prawie o 50%).

Racjonalizacja kosztów banków spółdzielczych w procesach konsolidacji w Polsce a standard zagraniczny

Porównując wartość średnią wskaźnika C/TA bs-ów w Polsce z wartością, jaką uzyskały banki UE 15 w roku 1997, obserwuje się duże różnice. Średnia UE 15 wynosiła 6,6%, a średnia bs-ów w Polsce ukształtowała się wówczas na poziomie ok. 17% i obniżyła się w 2003 r. do 9%. W roku 1997 najwyższą średnią w krajach UE (10%) wykazały banki Grecji [Schure, Wagenvoort 1999].

Przebieg zmienności średniej wartości wskaźnika C/TA bs-ów w Polsce w latach 1997-2003 ilustruje rys. 8. Zawiera on dwie krzywe odpowiadające poziomowi wartości średnich, osobno dla samodzielnych i dla przejmujących banków spółdzielczych.

Rys. 8. Średnie C/TA banków spółdzielczych samodzielnych i przejmujących w latach 1997-2003

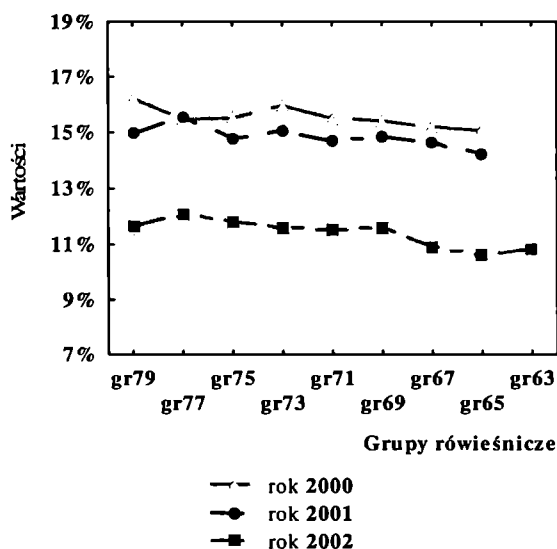
Źródło: opracowanie własne.

Analiza bs-ów w podziale na samodzielne i przejmujące nie identyfikuje istotnych różnic. Może to wskazywać na homogeniczność kosztową spółdzielczości bankowej, która z uwagi na wysokość wskaźnika *C/TA* (dużo wyższa niż w bankach europejskich), nie powinna być oceniana pozytywnie. Na poziom tego wskaźnika mają wpływ wszystkie koszty, a zatem można oczekiwać znacznego zmniejszenia wskaźnika *C/TA* poprzez odpowiednie działania racjonalizujące.

Korzyści skali według *C/TA*

W badaniach zagranicznych wskaźnik *C/TA* jest często stosowany do analiz ekonomii skali w działalności banków.

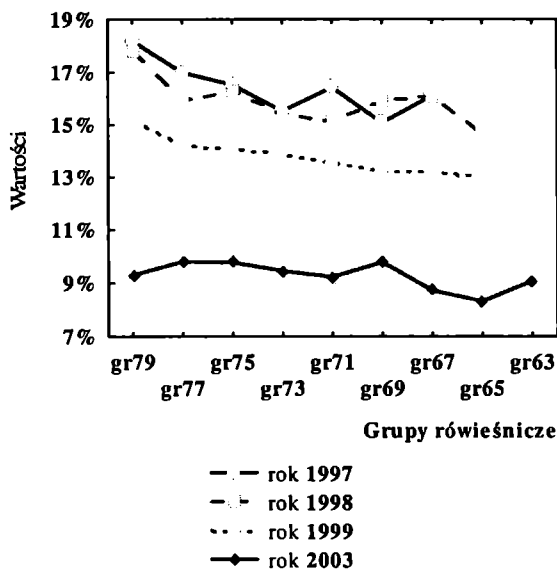
Na rysunkach 9 i 10 przedstawiono kształtowanie się poziomu średniej wartości wskaźnika *C/TA* w grupach rówieśniczych bs-ów w poszczególnych latach badania. Rysunek 9 zawiera krzywe średnich z lat 2000, 2001, 2002, dla których różnice średnich są statystycznie nieistotne. Rysunek 10 zawiera krzywe z lat 1997-1999 oraz z roku 2003, gdzie różnice pomiędzy średnimi – co najmniej dwóch grup rówieśniczych – były istotne statystycznie.

Rys. 9. Średnie *C/TA* banków spółdzielczych według grup rówieśniczych w latach 2000-2002

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że korzyści skali dla banków spółdzielczych w Polsce były bardzo nikłe, a w niektórych latach nie wystąpiły. Oznacza to, że pierwsze lata po konsolidacji (łączeniach), przynajmniej według przyjętej w Polsce praktyki, nie przyniosły bankom przejmującym wystarczających korzyści kosztowych, aby z tego tytułu poprawić ogólny wskaźnik kosztowności działalności bs-ów.

Rys. 10. Średnie CITA banków spółdzielczych według grup rówieśniczych w latach 1997-1999 oraz w roku 2003

Źródło: opracowanie własne.

Warto jednak zwrócić uwagę, że z badań zagranicznych wynika, iż efekty skali (ekonomia czy też dysekonomia skali) w spółdzielczości kredytowej nie mają uniwersalnego charakteru, a analizy wskazują albo na korzyści, albo na niekorzyści skali dla różnych zbiorowości.

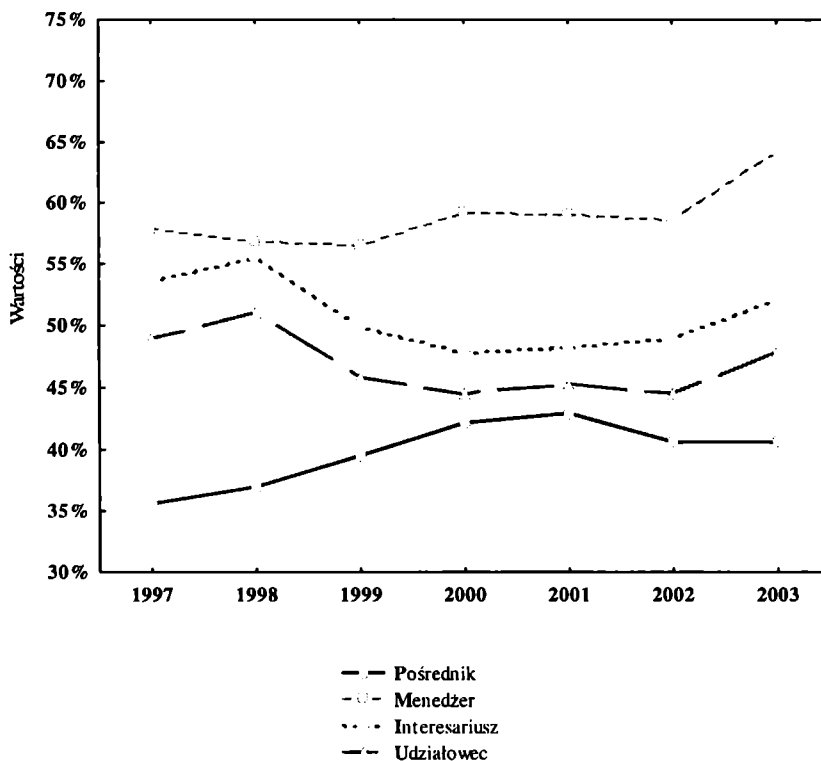
4. Mikroekonomiczna efektywność banków spółdzielczych

Mikroekonomiczna efektywność bs-ów w różnych modelach działalności

Banki spółdzielcze w Polsce prowadzą działalność na konkurencyjnym rynku. Analiza ich efektywności w ujęciu mikroekonomicznym wymaga rozważenia różnych aspektów ich działania. W dalszej części aspekty komercyjne działalności bs-ów badano za pomocą modelu pośrednika i menedżera, natomiast tzw. działalność spółdzielczą analizowano z wykorzystaniem modeli interesariusza i udziałowca.

Rysunek 11 przedstawia krzywe średnich wartości efektywności bs-ów ocenianych w czterech różnych aspektach działalności dla stałych efektów skali.

Uzyskane wyniki wskazują, że badane bs-y najlepiej realizują zadania zarządcze. Największe trudności w osiągnięciu celu polskie banki spółdzielcze wykazują w modelu pośrednika, gdy dążą do minimalizacji kosztów. Oceny te sformułowano na

Rys. 11. Średnia efektywność 4 modeli działalności banków spółdzielczych w latach 1997-2003; stałe efekty skali

Źródło: opracowanie własne.

podstawie mierników względnych, natomiast wcześniej analizowane osiągnięcia, mierzone miernikami finansowymi bs-ów (ROA , CII , C/TA), były miarami bezwzględnymi. W tym miejscu podjęto próbę wyznaczenia tych samych mierników w formule miar względnych, celem sprawdzenia w poszczególnych latach badania (1997-2003) poziomu średnich wartości wskaźników ROA i C/TA , podobnie jak w przypadku miar efektywności, czyli względem najlepszych w praktyce⁷. Wyniki szacowania tych miar przedstawiono na rys. 12.

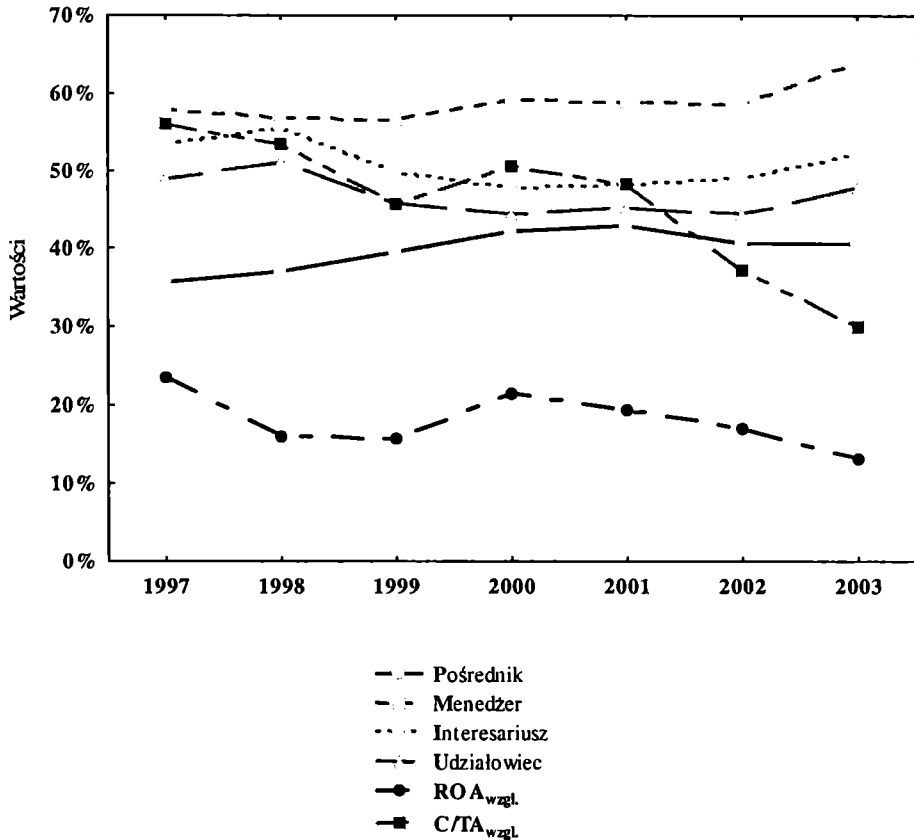
⁷ W tym celu wyznaczono nowe wskaźniki poszczególnych bs-ów : $ROA_{wzgl.} = \frac{ROA}{ROA_{max}}$ oraz

$$C/TA_{wzgl.} = \frac{C/TA}{C/TA_{max}}, \text{ gdzie } C/TA \text{ oznacza wskaźnik } C/TA. \text{ Dzięki takiej normalizacji uzyskane miary}$$

względne informują o „odległości” aktualnych osiągnięć banku do banku o najwyższej wartości od-

Uzyskane wartości wskaźników względnych wskazują w całym okresie badania na bardzo niski średni poziom osiągnięć w aspekcie zwrotu z aktywów (ok. 20% tego, co osiągnął „najlepszy” pod względem *ROA* bank spółdzielczy). Oznacza to, że w latach 1997-2003 istnieją duże dysproporcje *ROA* pomiędzy bankami spółdzielczymi znajdującymi się na granicy możliwości (obwiedni) a pozostałymi bs-ami.

Natomiast w przypadku $C/TA_{wzgl.}$ zróżnicowanie osiągnięć bs-ów (szczególnie w pierwszych latach badania) jest zdecydowanie mniejsze, spadek zaś wartości średniej (do poziomu ok. 30%) w roku 2003 jest sygnałem pozytywnym i wskazuje na poprawę osiągnięć kosztowych w tych bankach.

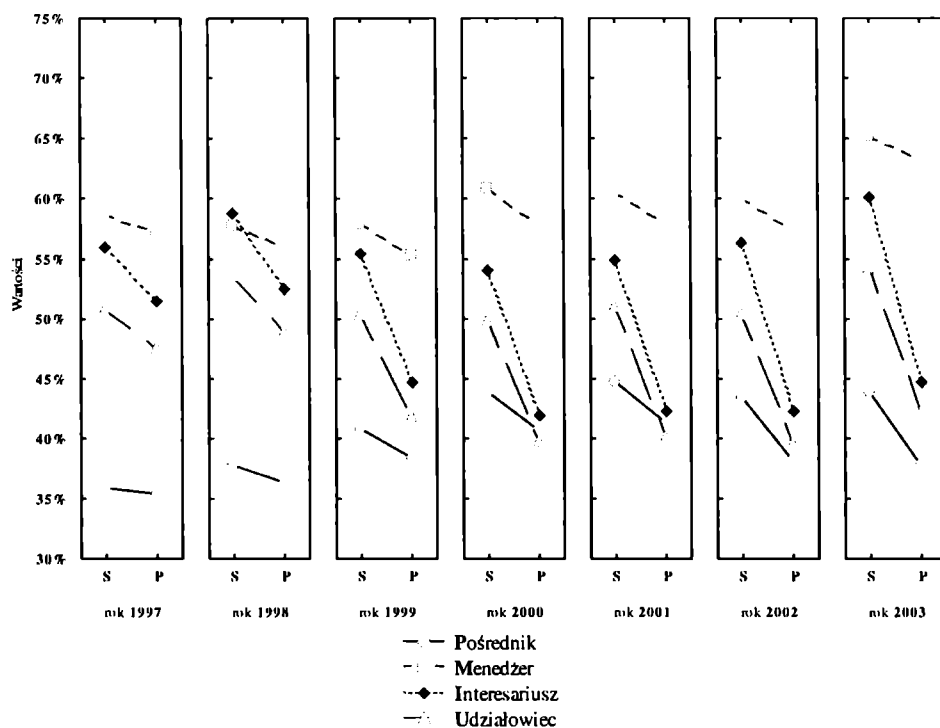
Rys. 12. Wartości średnich efektywności w 4 modelach oraz względnych miar osiągnięć *ROA* i *C/TA* w bankach spółdzielczych w Polsce w latach 1997-2003

Źródło: opracowanie własne.

powiedniego wskaźnika. Powyższe miary można wyznaczyć za pomocą metody DEA i wówczas możliwe będzie uwzględnianie zmiennych efektów skali. W tym opracowaniu wszystkie miary (klasyczne wskaźniki, miary efektywności) wyznaczono przy założeniu stałych efektów skali.

Rysunek 12 ilustruje krzywe średnich poziomów „względnych miar” dla bs-ów w Polsce w latach 1997-2003, według czterech modeli działalności (średnie miary efektywności) oraz dodatkowo krzywe względnych wskaźników *ROA* i *CITA*.

Charakter osiągnięć bs-ów w Polsce, oceniany za pomocą miary *ROA*_{wzgl.}, jest zasadniczo różny od ujęcia bezwzględnego. Z ocen bezwzględnych wynika, że banki te uzyskują średnio dobry poziom „zwrotu z aktywów”. Analiza miary względnej wskazuje na bardzo niski średni poziom tego, co mogłyby osiągać banki, gdyby działały tak jak „najlepszy” w praktyce. Natomiast analiza wskaźnika *CITA* – w przypadku miar względnych – pozwala stwierdzić, jak z punktu widzenia kosztów (na poziomie średnim) bs-y różnią się od „najgorszego”, który w tym przypadku jest bankiem uzyskującym najwyższą wartość wskaźnika *CITA* – co oznacza najwyższą kosztowność jednostki aktywów. Interpretacja wskaźnika *CITA*_{wzgl.} pozwala stwierdzić, że średnio zbiorowość bs-ów na koniec okresu badania uzyskała 30% tego, co uzyskaby, gdyby ich działalność była równie kosztowna jak banku o najwyższym wskaźniku *CITA*.

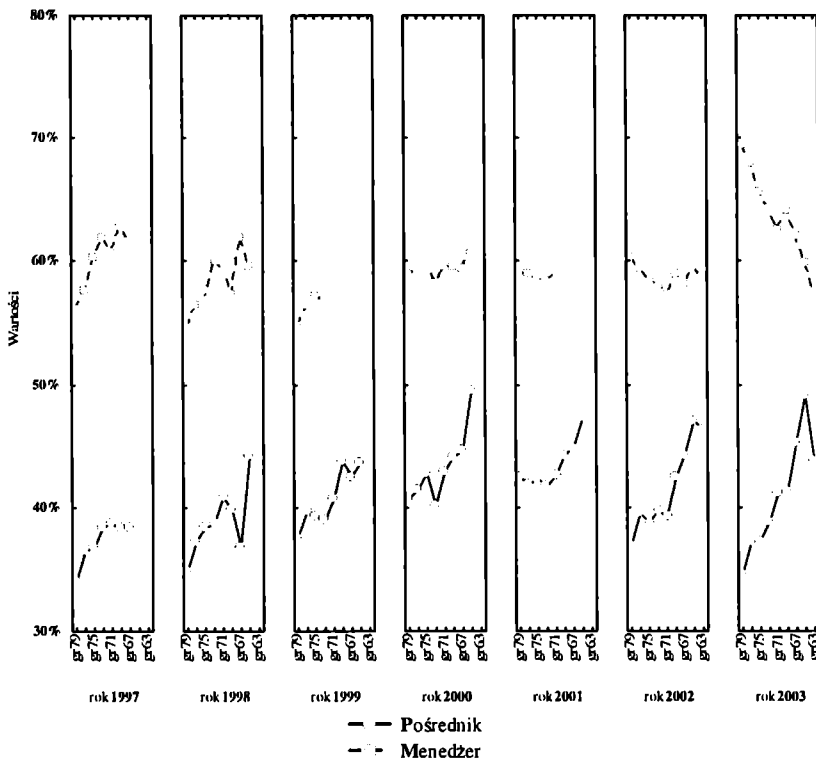
Rys. 13. Średnia efektywność samodzielnych i przejmujących banków spółdzielczych w latach 1997-2003; stałe efekty skali

Źródło: opracowanie własne.

Z rozważań tych wynika, że stosowanie w analizach bs-ów arsenału klasycznych miar, uzupełnionych o ich względne odmiany, może być pomocne w budowaniu obrazu oceny działalności tych podmiotów.

Mikroekonomiczna efektywność banków spółdzielczych w procesie konsolidacji

Badając jak poziom średniej efektywności kształtuje się dla banków samodzielnych i przejmujących, można określić, czy procesy łączeniowe skorelowane były z efektywnością mikroekonomiczną. Na rysunku 13 zestawiono średnią efektywność w poszczególnych latach dla bs-ów w podziale na samodzielne (S) i przejmujące (P) w czterech aspektach działalności.

Rys. 14. Średnia efektywność banków spółdzielczych według grup rówieśniczych w latach 1997-2003

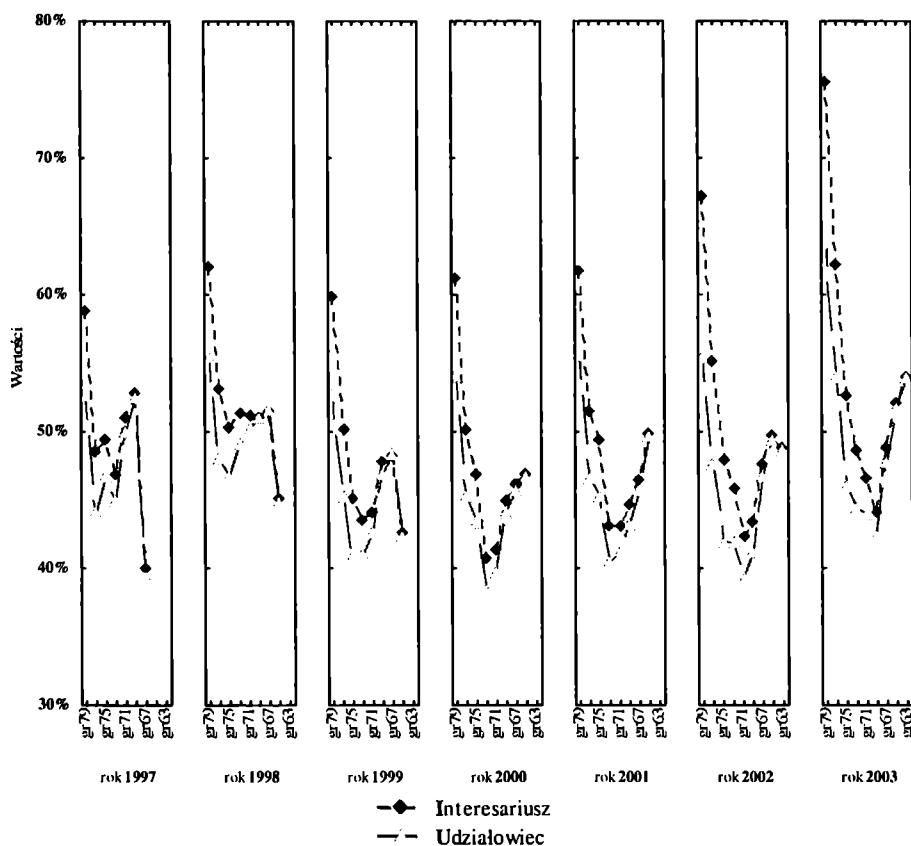
Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że zwłaszcza po roku 1998 występują wyraźne i istotne statystycznie różnice poziomu efektywności w przypadku modeli spółdzielczych oraz nieznaczne, choć również istotne, dla modelu pośrednika. W modelu menedżera,

odzwierciedlającym aspekt działalności komercyjnej banku różnice praktycznie nie występują. Uzasadnia to wniosek, że przejmujące banki spółdzielcze mają średnio większe trudności w osiąganiu celów odpowiadających poszczególnym rodzajom działalności.

Mikroekonomiczna efektywność banków spółdzielczych w grupach rówieśniczych

Rysunek 14 przedstawia średnie wartości efektywności bs-ów w modelach opisujących działalność komercyjną, natomiast rys. 15 ilustruje modele spółdzielcze. W obu wykresach uwzględniono grupy rówieśnicze uszeregowane w porządku rosnącym.

Rys. 15. Średnia efektywność banków spółdzielczych według grup rówieśniczych w latach 1997-2003

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy wynika, że efektywność bs-ów w modelu menedżera – oprócz roku 2003, w którym występuje nieznaczne odstępstwo – nie różnicuje banków ze

względem na ich wielkość. Zupełnie odmiennie kształtuje się średnia efektywność bs-ów w modelu pośrednika, przy czym różnice ze względu na wielkość banków rosną w kolejnych latach i są istotne statystycznie. Pozwala to wnioskować, że większe banki łatwiej realizują zadania wynikające z celu działalności związane z pośrednictwem finansowym.

Natomiast w przypadku modeli ujmujących działalność spółdzielczą zidentyfikowano różnice dla modelu zarówno udziałowca, jak i interesariusza. W porównaniu z modelem pośrednika różnice między średnimi poszczególnych grup rówieśniczych są dużo większe (i istotne statystycznie). W tym ujęciu największe trudności z osiągnięciem celu mają banki średnie, a banki najmniejsze, podobnie jak największe, najlepiej realizują zadanie dostarczania korzyści dla interesariuszy lub udziałowców.

5. Zakończenie

Analiza populacji banków spółdzielczych, które działały na polskim rynku usług finansowych w końcu 2003 r., wskazuje, że różne kryteria oceny efektywności różnie kształtują ranking banków spółdzielczych ze względu na wielkość lub uczestnictwo w procesie konsolidacji (tab. 4).

Tabela 4. Charakterystyka efektywności i osiągnięć bs-ów w różnych ujęciach

Wyszczególnienie	Efektywność działalności – aspekt:			Osiągnięcia	
	komercyjny	menedżerski	realizacji misji	<i>CITA</i>	<i>ROA</i>
Samodzielne	wyższa	wyższa	wyższa	niższy lub brak różnic	wyższy
Przejmujące	niższa	niższa	niższa	wyższy lub brak różnic	niższy
Duże banki	wyższa	brak różnic	wyższa	niższy lub brak różnic	niższy
Średnie banki	niższa	brak różnic	niższa	brak różnic	nieznaczne różnice
Małe banki	niższa	brak różnic	wyższa	wyższy lub brak różnic	wyższy

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzone analizy, wykorzystujące dane sprawozdawcze banków spółdzielczych z lat 1997-2003, z zastosowaniem modeli szacowanych metodą DEA, pozwalają sformułować kilka wniosków diagnostycznych.

- Wzrost efektywności ogólnej wskazuje na poprawę zarządzania bankiem w reżimie minimalizacji kosztów działalności.

- Duże dysproporcje w efektywności banków pomiędzy różnymi aspektami działalności mogą świadczyć o braku bądź słabości polityki i/lub strategii, przez co ich działalność nie jest zharmonizowana.
- Badane banki w swej działalności w zasadzie nie rozróżniają korzyści dla interesariuszy i udziałowców.
- Zwiększał się dystans efektywności (w okresie badania) pomiędzy samodzielnymi a przejmującymi bankami spółdzielczymi – na korzyść tych pierwszych.
- Analiza *CITA* wskazuje na bardzo niskie (potencjalne) oszczędności kosztów wynikające ze wzrostu banków.
- W bankach najmniejszych obserwuje się korzystne tendencje w zakresie *ROA* (wyższe niż w pozostałych bankach).
- Procesy konsolidacji, w znacznym stopniu wymuszone regulacjami zewnętrznymi, prowadziły jak dotąd do spełnienia wymogów kapitałowych, nie prowadząc w oczekiwanym stopniu do poprawy efektywności, na co istotnie wpływała praktyka łączeń („dodawanie” organizacji) lub przejmowanie banków znajdujących się w kiepskiej kondycji, wymagających wysokich nakładów.
- Banki spółdzielcze w Polsce posiadają zróżnicowane rezerwy potencjału ekonomicznego, zarówno w odniesieniu do najlepszych standardów w kraju oraz – szczególnie – w porównaniach międzynarodowych, co może stanowić czynnik ich konkurencyjności.

Literatura

- Banker R.D., Charnes A., Cooper W.W., *Some Models for Estimating Technical and Scale Efficiencies in Data Envelopment Analysis*, „Management Science” 1984, nr 30(9), s. 1078-1092.
- Charnes A., Cooper W.W., Rhodes E., *Measuring the Efficiency of Decision Making Units*, „European Journal of Operational Research” 1978, nr 2, s. 429-444.
- Farrell M.J., *The Measurement of Productive Efficiency*, „Journal of the Royal Statistical Society”, Series A, General 1957, nr 120, s. 253-281.
- Schure P., Wagenvoort R., *Economies of Scale and Efficiency in European Banking: New Evidence*, Economic and Financial Report 1999/01, European Investment Bank, (publikowany na stronie internetowej: www.eib.org/efs/pubs.htm: <http://www.eib.org/Attachments/efs/efr99n01.pdf>), s.1-53.

EFFECTIVENESS OF POLAND'S COOPERATIVE BANKS AS A DETERMINANT OF THEIR COMPETITIVENESS

Summary

This paper presents a study of efficiency and performance in 599 Polish cooperative banks (cbs) over the period 1997-2003. A non-parametric frontier analysis (DEA) is applied to estimate the relative

efficiency of cbs which perform different kinds of activity. Two kinds of cbs activity were considered: commercial and cooperative. For the former one, two behavioral models were used: intermediation (called the in paper “model pośrednika”) and manager (called “model menedżera”). In the intermediation approach cooperative banks were thought to be intermediators, converting and transferring financial assets between savers and investors, with consideration of costs minimization which are typical approach conceptualizations of financial institutions behaviour. Manager approach regards banks as optimizers of interest income and other income subject to interest expenses and other expenses. For the cooperative activity, two behavioral models were also used: stakeholder – in the paper called “interesariusza” (the key issue is the allocation of benefits between savers and borrowers) and the shareholder model – in the paper called “udziałowca” that was especially prepared for open cooperative banks (the crucial aspect was apart from allocation of benefits as in the customer model, the maximization of member benefits). We analyze cbs consolidation in Poland in the aspect of efficiency and performance (through ROA and C/I – costs to income) and economies of scale (through C/TA – costs to total assets).

The results may be summarized as follows:

- Increase in overall efficiency (between 1997 and 2003) which points out that managers of cbs improve cost minimization of activity. However, the economic magnitude of estimated efficiency is found to be very low.
- Large disproportions in efficiency of banks among different aspects of activities, first of all, reveal lack or weaknesses of policy and/or strategy, and secondly, lack of harmonization in their activities.
- Not differentiated advantage in typical cooperative activity for customer (stakeholder) and shareholder.
- Increase in efficiency distance (in period of research) between passive (cbs not merging or merged) and active (remaining independent) cooperative banks – on advantage the former.
- Very weak potential saving costs resulting from economies of scale (based on C/TA analysis).

This suggests that cooperative banks management should not apply merger by itself as a means of reducing costs.

- Advantage in ROA range in small cooperative banks (higher than in remaining banks).
- Consolidation processes resulting mainly from regulatory requirements do not lead to efficiency improvement.

Cooperative banks in Poland possess diverse reserves of economic potential, both with reference to those of best standards in the country, as well as in international comparisons, which can perhaps influence their competitiveness.